

Kalendárová poézia Juraja Palkoviča a Rudo Brtáň

Martin Braxatoris

BRAXATORIS, M.: Calendar Poetry by Juraj Palkovič and Rudo Brtáň
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 66, No. 5, p. 368 – 383

Key words: calendar poetry, occasional poetry, Juraj Palkovič (1769 – 1850), Rudo Brtáň (1907 – 1998)

The goal of the paper is to explore the forms of calendar poetry written by Juraj Palkovič (1769 – 1850) and to assess the reliability of the related research conclusions drawn by Rudo Brtáň (1907 – 1998). The starting point is Palkovič's calendar edition *Větší a zvláštnější nový i starý kalendář/A bigger and more interesting new and old calendar*, the individual editions of which had more or less permanent poetic sections in it: in the calendar part so-called poems under the months, in the weather lore poems related to the season and in the insert of the calendar so-called humorous „fairy-tales“. Although the texts in question were analyzed by several researchers, in particular by Rudo Brtáň, the existing findings and conclusions require at least verification, further expansion or, if necessary, corrections. The paper focuses on the thematic and motivic, rhetoric and poetic and prosodic aspects of the original texts and offers complex processing of them in the scope of all the editions of the calendar (1805 – 1848). From the viewpoint of prosody, poetology and textology (the issue of the author attribution) the paper pays attention to classicism or rococo style poems about four seasons. The poems under the months are used to study the development of Palkovič's creative personality, it takes notice of the dynamics of the themes, the rhetoric, poetic and prosodic aspects. The literary motifs monitored throughout Palkovič's calendar poetry include the motif of a woman and the motif of alcohol. The conclusions show that the results of Brtáň's research in this area are still valuable, although rather selectively. They are invaluable for contemporary researchers when trying to orient themselves in the wide resource base, however, it shows that the original texts require new complex reading, which raises a number of questions still unanswered.

Klíčové slová: kalendárová tvorba, príležitostná poézia, Juraj Palkovič (1769 – 1850), Rudo Brtáň (1907 – 1998)

Príležitostnej poézii Juraja Palkoviča (1769–1850) sa v minulosti venovali viacerí 369
 bádatelia. Spomedzi nich treba osobitne spomenúť Ruda Brtáňa, ktorý sa ako jeden z mála výskumníkov sústredenejšie zaoberal aj Palkovičovou kalendárovou tvorbou.¹ Vo vzťahu k výskumu príležitostných básní Juraja Palkoviča predstavujú Brtáňove výskumy fundamentálne východisko, a to najmä vďaka svojmu potenciálu poskytnúť bádateľom orientáciu v tejto časti Palkovičovej tvorby, zastúpenej v rozsiahlom materiáli jeho novín *Týždenník*, kalendárovej edície *Větší a zvláštnější nový i starý kalendář*, zborníkov a separátnych tlačí. Výsledky svojich výskumov príležitostnej Palkovičovej tvorby Brtáň publikoval najmä v dvoch knižných publikáciách: v monografii *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*² a v druhom zväzku zborníka *Literárne postavy Gemera*.³

V súvislosti s Palkovičovou básnickou tvorbou sú v literárnohistorickom diskurze tradične negatívne hodnotenia, tiahnuce sa od Jozefa Miloslava Hurbana⁴ cez Jaroslava Vlčka až po niektorých neskorších bádateľov. Tieto hodnotenia sú pritom v kontraste s tým, že v slovenskom kontexte patrí Jurajovi Palkovičovi prvenstvo v prechode k svetskej rokokovo-klasicistickej poézii s prvkami básnického sentimentu.⁵

J. Vlček usudzoval, že J. Palkovič nebol básnikom,⁶ a takmer doslova preberá hodnotenie J. M. Hurbana, že „jeho verše sú niže kritiky“.⁷ Hovorí o užitočnosti jeho praktických prozaických diel, jeho poéziu však charakterizuje ako utilitárnu.⁸ Uvádza, že „zrak jeho i práce literárni byly obráceny do minulosti, jeho svět byl ve století XVIII“.⁹ O jeho poézii píše ako o „přežilé papírové anakreontice“, o próze ako o mechanickom skladaní „namnoze směsi nečasových a nezajímavých poučení“ a o popularizácii či prekladaní „bez výběru“ všetkého, „z čeho mu kynul jaký taký prospěch hmotný“.¹⁰ Palkovičovu anakreontiku hodnotí ako „neživotnú a vyšepťalú“, pričom súdi, že jeho význam tkvie v didaktickej próze.¹¹ Palkovičovo i Tablicovo „rýmování“ je podľa neho „důkazem, kterak veliká část veršování školy Puchmajerovy byla neprožitá, zcela konvenční a papírová“; nič zo všetkých „silných dojmů“ z „francouzské revoluce“, „gilotinových orgií Robespierových“, Bonapartovho vzostupu a mocenských otrasov v Európe vraj v ich

1 Popri R. Brtáňovi ju skúmala najmä Mária Vyvijalová. Pozri VYVIJALOVÁ, Mária: *Juraj Palkovič 1769–1850*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 288–317.

2 BRTÁŇ, Rudo: *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1970.

3 BRTÁŇ, Rudo: Juraj Palkovič (1769–1850). In: BOLFÍK, Július (zost.): *Literárne postavy Gemera 2*. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1971, s. 9–66.

4 HURBAN, Jozef Miloslav: Slovensko a jeho život literárny. (Pokračovanie). In: *Slovenské pohľady na vedy, umenie a literatúru*. Diel I. Zväzok 3. Skalica: Tlačiareň Fraňa Xaveria Škarnicla a synov, 1851, s. 99–100.

5 Pozri novšie RIŠKOVÁ, Lenka: Básnik a jeho Múza. In: PALKOVIČ, Juraj: *Muza ze slovenských hor*. Edične pripravila Lenka Rišková. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2016, s. 291–292;

RIŠKOVÁ, Lenka: Neprehliadnuteľná, no prehliadaná „truchlivosť Dobromyslova“. In: *Slovenská literatúra*, roč. 63, 2016, č. 1, s. 47, 48, 51.

6 VLČEK, Jaroslav: *Dejiny české literatury II*. Praha: Československý spisovatel, 1951, s. 254.

7 VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatury slovenskej*. Turčiansky Sv. Martin: Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1889, s. 32. Porov. Hurban, c. d., s. 100.

8 VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatury slovenskej*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953, s. 67. Tiež in: Vlček, *Dejiny literatury slovenskej*, 1889, c. d., s. 32.

9 VLČEK, Jaroslav: Osvícenské Slovensko evangelické. In: *Literatura česká devatenáctého století: od Josefa Dobrovského k Jungmannově škole básnické. Díl první*. Praha: Jan Laichter, 1902, s. 645.

10 Tamže, s. 645–646.

11 Tamže, s. 637.

370 veršoch „nezůstavilo ohlasu“.¹² Ako neautentické a štylizované hodnotí aj Palkovičove anakreontské polohy.¹³ Všetko sú to podľa neho „tužby pouze na papíře“, Palkovič sa vraj dožil „osmdesáti let jako panic, a v jeho prosaickém, střízlivém, nesmírně spořivém způsobu života ani Bakhus ani Venus nehráli úlohu žádnou“.¹⁴

Rudo Brtáň vo vzťahu k autenticite Palkovičovej anakreontiky prináša istú korekciu starších hodnotení. Upozorňuje nielen na jeho primát vo verejnom ospievaní lásky,¹⁵ ale uvádza tiež, že „bol dva razy ženatý a mal dvoje děti“.¹⁶ Argumentuje, že víno len neospieval, ale ho na svojich pôsobiskách aj vychutnával a neskoršie s ním aj obchodoval.¹⁷ Svojimi závermi o Palkovičovom pokuse stvoriť na Slovensku básnickú literatúru vyšších klasicistických umeleckých ambícií¹⁸ prispieva k procesu postupnej rehabilitácie Palkovičovej básnickej techniky.¹⁹ Nesúhlasí ani s Vlčkovým náhľadom, že „rýmovanie“ Palkoviča a Tablica nezachytilo dobové silné dojmy; „pri vtedajšej cenzúre ani českí básnici, okrem Marka alebo iných panegyrikov“, nepísali podľa neho „o týchto udalostiach, lebo nemohli“.²⁰ Vlčkovu hodnotenie sa podľa Brtáňa oslabuje tým, „že sa nám Tablicove a Palkovičove rukopisy vôbec nezachovali a že Palkovič reagoval na dobové udalosti v kalendároch (Památní príbehové) a v Týdenníku, ktorý pre cenzúru opatrnícky redigoval, pričom antipatiu k Napoleonovi vyjadroval veľmi ostro“.²¹ Dodajme, že popri *Památných príbehoch* Palkovič reagoval na aktuálne udalosti aj vo veršoch, ktoré bývajú v literatúre označené spojením „báseň pod mesiacmi“, resp. „verše pod mesiacmi“. Ide o krátke útvary, spravidla pozostávajúce z dvanástich štvorverší, ktoré J. Palkovič publikoval v kalendároch hneď pod uvedením názvu príslušného mesiaca.

Palkovičova kalendárová poézia

V porovnaní s Palkovičovými básnickými textami, ktoré vznikli pri príležitosti významných udalostí či sviatkov,²² oveľa menej pozornosti sa doposiaľ venovalo

12 Vlček, *Dějiny české literatury II*, c. d., s. 253.

13 Tamže.

14 Tamže.

15 Brtáň, *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*, c. d., s. 134.

16 Tamže, s. 132.

17 Tamže, s. 134.

18 Tamže.

19 Rišková, *Neprehliadnutelná, no prehliadaná „truchlivosť Dobromyslova“*, c. d., s. 49.

20 Brtáň, *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*, c. d., s. 132.

21 Tamže, s. 132 - 133.

22 Na vďečnou památku porážky algirských lopežníků mořských skrze slavného vůdce englického lorda Exmouta při konci měsíce srpna 1816 svedenou. In: *Týdenník, aneb císařsko-královské národní noviny*. Roku 1816. Vtý roční běh. № 52, s. 601 - 608; Na památku urozené paní P. Johany Kristiny z Kovačíc, rozené Hajóssi, zesnulé v Budíně dne 14ho září 1800. In: *Týdenník, aneb císařsko-královské národní noviny*. Roku 1816. Vtý roční běh. № 31, s. 479 - 480. Báseň je súčasťou rukopisnej zbierky Martini Georgii Kovachich Senquiciensis manuscriptorum volumen LX complectens memoriam posthumam spectabilis et ornatissimae mulieris Joanna Bapt. Kovachich natae Hajóssy... Országos Széchényi Könyvtár, Kt. Fol. Lat. 112, 365 - 367. Oda ke dni 19ho března 1805, jakožto k svátku jména jeho fr. vyvýšenos Jozefa, Království uherského palatina... In: *Onomasticon serenissimi hereditarii principis regii archi-ducis Austriae et regni Hungariae Palatini Iosephi*.... Budae : typis Regiae Universitatis Pesthae, 1805, s. 19 - 29/*Větší a zvláštnější nový i starý kalendář*... Prešpurk : Písmem Šimona Petra Webera, 1806, s. 28 - 31. Prepis textu vydala VYVÍJALOVÁ, Mária: Vzájomné listy Juraja Palkoviča a Ferencza Széchényiho. In: *Juraj Palkovič. Materiály z celoslovenskej vedeckej konferencie o jeho živote a diele*... Bratislava : Obzor, 1971, s. 108 - 110.

jeho kalendárovej poetickej tvorbe. Kalendár pritom predstavoval literárny produkt určený pre veľmi širokú čitateľskú obec. Obsahom sa usiloval čo najväčšmi „priblížiť spôsobu myslenia percipientov“, musel preto vyhovieť ich požiadavkám, potrebám a vkusu, i keď zároveň bol dôležitým ľudovochovným a vzdelávacím prostriedkom.²³ Najvýznamnejším bratislavským kalendárom vôbec je práve Palkovičov kalendár, ktorý „bol hneď od prvého ročníka 1805 veľmi obľúbený a rozšírený nielen na Slovensku, ale aj v Čechách, na Morave a na Dolnej zemi“, čomu zodpovedal aj takmer masový náklad 10 000 výtlačkov.²⁴ Tento moment sa ukazuje ako dôležitý aj z aspektu niektorých aktuálnych koncepcií v humanitných a spoločenských vedách, podľa ktorých kultúra a ekonomika nepredstavujú oddeliteľné, lež vzájomne sa podmieňujúce entity.²⁵ Palkovičova kalendárová poézia zjavne nepatrí k esteticky najhodnotnejšej časti jeho literárneho diela, no nemožno ju hodnotiť ako jednoliaty celok, pretože niektoré jej časti napĺňajú vyššie umelecké ambície než iné. Okrem toho, kalendárové verše treba vnímať v kontexte rozmanitých funkcií, ktoré plnili, pričom estetická funkcia je ich neoddeliteľnou súčasťou. Vďaka svojmu masovému dosahu sa tak kalendárová poézia výrazne podieľala na formovaní estetického vkusu väčšieho počtu čitateľov.

Brtáňove hodnotenia Palkovičovej kalendárovej poézie pritom vyznievajú pomerne negatívne. Podľa jeho mienky bol už v roku 1818 „básnik Palkovič (takmer 50-ročný) na konci svojej poetickej tvorivej dráhy“; ostatok, čo napísal, bola podľa neho „iba nevyhnutná zotrvačnosť – ostal iba teoretikom prozódie a gramatiky“.²⁶ Do kalendárov v *Týdenníka* zaraďoval nielen vlastné príležitostné básne a piesne, ale aj svojich slovenských i českých priateľov; veršovať neprestal nikdy, no podľa R. Brtáňa „bola to už len poézia glosátorská a kalendárová“.²⁷ Uvádza, že „v kalendári (takmer až do revolúcie) zotrvačne a utilitárne adresoval svoje príhovory čitateľom v príslušných veršoch“, zatiaľ čo „v *Týdenníku* sa viac venoval teoretickým otázkam, záujmu o jazyk a prozodiu“.²⁸

J. Palkovič pravidelne písal v kalendároch „jednak verše k jednotlivým mesiacom, jednak *Kratochvilné rozprávky*“.²⁹ Podľa Brtáňovho záveru nevedno, či je autorom všetkých, hoci všetky sú podľa neho „v jednakom tóne a v jednakom verši (šesťstopý trochej 12 AABB)“.³⁰ Konštatuje, že kalendár „mal okrem kalendárovej časti a astronomických údajov štvorveršia pod mesiacmi, písané v príslušnom šesťstopovom trocheji (12 AABB), sčasti poučné aj aktuálne srdečné aj žartovné, ale nadovšetko vždy slovensky povedomé i slovansky uvedomeľé“.³¹ Vo veršoch v kalendároch sa J. Palkovič „prihováral všetkým Slovákom na rodnom Slovensku aj na Dolnej zemi“;³² ako príklad R. Brtáň uvádza verše na rok

23 GEŠKOVÁ, Želmíra: Kalendáre v produkcii starších bratislavských tlačiarní. In: *Kniha 93 – 94: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1996, s. 89.

24 Tamže, s. 94.

25 Pozri napr. AMIN, Ash – THRIFT, Nigel: Cultural-economy and cities. In: *Progress in Human Geography*, 31, 2007, s. 143 – 161.

26 Brtáň, *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*, c. d., s. 157 – 158.

27 Tamže, s. 153 – 154.

28 Tamže, s. 152.

29 Brtáň, *Literárne postavy Gemera*, c. d., s. 46.

30 Tamže, s. 46.

31 Tamže, s. 52 – 53.

32 Tamže, s. 46.

372 1806³³ a 1808.³⁴ Zmieňuje sa aj o troch strofách básne, v ktorej Palkovič „ospevoval krásu a schopnosti svojich rodných Slovákov na horniakoch a dolniakoch aj po napoleonských vojnách (1814)“ a píše, že v „roku 1815 Palkovič ospevoval aj veľa slávnych Rusov hrdinského kmeňa, ktorých moci sa divil aj Napoleon“.³⁵ Konštatuje, že „Palkovič ospevoval Slovensko a slovenských ľudí aj neskoršie, roku 1844, keď spomínal svoju ťažkú chorobu a 40. výročie Kalendára“.³⁶ Všíma si tiež, že Palkovič, „bývalý vydavateľ slovensky písanej komédie *Dva buchy a tri suchy*“, sa ku koncu života „ešte rozospieval polemicky so štúrovcami a proti štúrovčine“, keď vložil do kalendára „posmešnú parafrázu slovenskej kázne“,³⁷ po slovensky zosmiešňujúcu „liptovčinu“, resp. typické znaky štúrovej slovenčiny.³⁸ Palkovič podľa neho „tak, ako začal svoju literárnu dráhu slovenským veseloherným extempore v malohontčine, teraz končí svoje labutie verše týmito slovenskými posmešnými veršami“.³⁹ Stručne sa venuje aj tematizácii Palkovičovej choroby a vysokého veku v poslednom ročníku kalendára.⁴⁰

Čítanie Palkovičovej kalendárovej poézie

Palkovičova príležitostná kalendárová poézia je v literárnohistorických výkladoch prezentovaná len fragmentárne, cez vybrané momenty. Východiskom pre komplexnejšiu charakteristiku môže byť pritom jej základné rozdelenie: príležitostné verše sa vyskytujú v kalendárovej časti ako verše pod mesiacmi, v tzv. pranostike ako básne na tému vybraného ročného obdobia. Za príležitostné básne možno v istom zmysle označiť aj humorné veršované útvary v časti *Kratochvilná rozprávka*.⁴¹ Veršované útvary sporadicky nájdeme aj v časti *K milovníkům a čtenářům*.⁴²

Verše pod mesiacmi nesú zvyčajne názov *Řeč kalendáře k čtenářům*, alternatívne *Přípověď kalendáře k čtenářům* (1805), *Napomenutí k Slováckům* (1847), *Řeč kalendáře k čtenářkám* (1842, 1843). V ďalšom texte budem používať jednoduché označenie „Řeč“. Vo viacerých ročníkoch (napr. 1805, 1806, 1807, 1832, 1841, 1842, 1843) sa v Řeči **tematizujú** základné funkcie kalendára: *kratochvilná/žartovná, poučná a povzbudzujúca* v zmysle cicerónskeho *docere, delectare et movere*:⁴³ poučiť, pobaviť a tým priviesť ku konaniu. Rozprávačom Řeči je „kalendář“ či „poeta kalendářový“, ktorý má dokonca aj „hlavu kalendářskou“ (1814); autora Palkoviča spravidla nazýva „svým páňem“. Adresátom Řeči bývajú Slováci a Slovenky, ktorí sa často identifikujú prostredníctvom konkrétnych území, ktoré obývajú. V tejto súvislosti sa ako opodstatnený javí Brtáňov názor, že verše pod mesiacmi sú „nadovšetko

33 Tamže, s. 47.

34 Tamže.

35 Tamže, s. 48.

36 Tamže, s. 49.

37 Brtáň, *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*, c. d., s. 154.

38 Tamže.

39 Brtáň, *Literárne postavy Gemera*, c. d., s. 55.

40 Tamže, s. 56.

41 Názov časti v jednotlivých ročníkoch variuje.

42 Názov časti v jednotlivých ročníkoch variuje.

43 Ciceronis cap. 80 (LXXX. 276.) Pozri ELLENDT, Friedrich (ed.): *M. Tulli Ciceronis Brutus, sive De claris oratoribus liber*. Regimintii Pruss. : sumptus fecerunt fratres Borntraeger, 1844, s. 288.

vždy slovensky povedomé i slovansky uvedoméle“.⁴⁴ V Řeči je prítomný silný akcent na kategórie národa a jazyka, o čom v rôznych ročníkoch svedčia jazykové chvály (1810, 1831, 1847), verše o láske k reči (1817, 1836), pripomienky slávnych slovanských predkov (1811, 1831), chvály slovenského a slovanského charakteru (s takými vlastnosťami ako jednoduchosť srdca, veselosť, odolávanie vonkajším agresiam, pracovitosť). Typologicky sa ponášajú na texty z domácej národno-apologetickej tradície i na názory Johanna Gottfrieda Herdera (1810, 1812).⁴⁵ Palkovič sa osobitne venuje Bratislave a Devínu: pripomína ich slovenskú/slovanskú minulosť a krásnu prítomnosť (1831), spomína slovanský názov Bratislavy v podobe, v akej ho zrekonštruoval P. J. Šafárik (1845),⁴⁶ a vyslovuje osobnú skúsenosť z obliehania Bratislavy v roku 1809 (1810). Udalostiam spätým s napoleonskými vojnami sa venuje aj v iných ročníkoch: už v kalendári na rok 1807 spomína, že šťastne ušiel Francúzom (odkaz na Bratislavský mier z roku 1805) a v ďalšom ročníku vyslovuje pranie, „*aby Francouz, Turek od nás tisíc míl byli*“ (1808). Kalendáre tematizujú vskutku široký rozsah spoločenských, kultúrnych a ekonomických problémov a udalostí, čím naplňajú funkciu dobového dokumentu. Poskytujú možnosti aj na tzv. infraštruktúrne čítanie, keď upriamujú pozornosť na podoby mobility v danej dobe (napr. rozširovanie siete železničnej dopravy a zavádzanie parnej lokomotívy, 1846) alebo sociálnu a zdravotnú otázku (pandémia cholery, 1832; alkoholizmus, 1846). Prítomný je takisto aspekt spoločenskej kroniky (smrť kanonika Juraja Palkoviča, 1836).

Medzi opakovane nastoľované témy patrili nebezpečenstvo alkoholu a samovzdelávanie žien prostredníctvom čítania. V Řeči na rok 1846 Palkovič odporúča tým, ktorí sa chcú odnaučiť od „*nápoje*“, napiť sa najprv vody a až potom trošky páleného alebo vína. Nabáda k postupnému odvykaniu: „*čajem, když tak zvyk se klame / nápoj zanechá se, k vodě přivykne se.*“ Podobný postoj voči alkoholu, i keď v inej rubrike, zaujal aj v poslednom ročníku, v ktorom uvádza poznatky o škodlivých účinkoch alkoholu a propaguje spolky striedmosti. K alkoholu sa však zďaleka nestavia kriticky vždy, o čom sa možno presvedčiť v básňach pod mesiacmi i v básňach na počesť ročných období, nezriedka oslavujúcich víno, úrodu, hojnosť a spev. Napr. v Řeči na rok 1808 čitateľom praje: „*Přesto i hroznová polívka ta milá, / žádám, by vám nikdy z flaši neubyla, / pálenka, zhřivané, také slivovice, / hojně k posile vám tečí ze sklenice.*“ Verše v Řeči na rok 1813 tematizujú dianie na hospodárstvach v jednotlivých mesiacoch. Vo štvorverší na september sa píše: „*Hojnost hrušek, jablk, sliv nám září dává, / sedlák nejbohatším v měsíc ten se stává. / Když pak napije se dobré slivovice, / ví, že v měsíci svém má peněz na tisíce.*“ Štvorveršie na ďalší mesiac obsahuje aj tieto verše: „*Nové víno ještě lepší mu chut dává, / se svou milou ženkou často popíjává.*“ V tom istom ročníku (1813) dokonca nájdeme *Kratochvilnú rozprávku* s návodom na upokojenie manželského sporu:

44 Brtáň, Literárne postavy Gemera, c. d., s. 52 – 53.

45 O vplyve Herdera na Palkoviča pozri napr. ROSENBAUM, Karol: Herder a slovenské národné obrodenie. In: ROSENBAUM, Karol: *Literárne reflexy*. Bratislava: Tatran, 1986, s. 78 – 82. Palkovič v Kalendári na rok 1823 vydal vlastný preklad Herderovej kapitoly o Slovanoch z jeho práce *Idey k filozofii dějin ľudstva*. Bližšie o preklade pozri Rosenbaum, c. d., s. 90 – 95.

46 ŠAFÁŘÍK, Pavel Josef: *Slovanské starožitnosti*. Oddíl dějepisný. Praha: Tiskem Jana Spurného, 1837, s. 831; ŠAFÁŘÍK, Pavel Josef: *Slovanský národopis*: s mapou. Praha: nákladem vydavatele, tisk a papír synův Bohumila Háze, 1842, s. 180.

374 „*Jak mne z krčmy domu jíti / manželka má spatřila, hned si jazyk brúsila. / Počkej! Budeš lekci míti / od mírné ženy, opilče převrácený! / Již i křičet začínala: / Lotře, pse, bezbožniče, / opilství milovníče! / Než jak kuláč uhlídala / veliký; ticho byla. / Ještě mne políbila.*“ Týmto textom – rovnako ako *Kratochvilnou rozprávkou* o zlej žene na rok 1837 alebo na rok 1839 – sa Palkovič zjavne prispôboval úrovni vkusu a zmyslu pre humor časti predpokladanej čitateľskej obce. V iných obdobných textoch však nachádzame ako pozitívnu postavu triezvu či odvážnu a múdru ženu (*Kratochvilná rozprávka* na roky 1818 a 1840). V neskorších ročníkoch sa tradičné rubriky menili tým spôsobom, že zacielenie na ženské čitateľky deklarovali už v názve: *Řeč kalendáře k čtenářkám* (1842, 1843), *K oupřímným milovnicem a čtenářkám tohoto kalendáře* (1818; obsahuje aj poučnú báseň o mužoch a o ich pití) a *K milým čtenářům a čtenářkám* (1821). *Řeči kalendáře k čtenářkám*, ktoré v daných ročníkoch nadobúdajú ódický charakter, ospevujú ženské cnosti ako miernosť, triezvosť, krása, čistota, pracovitosť a pod. Vtedy už takmer 83-ročný Palkovič sa prostredníctvom rozprávača rozmanitými spôsobmi „zalieča“ čitateľkám a píše, že má s nimi chuť „*posveholit*“, „*když už jiným přáno s vámi stolit*“. V *Řeči* na rok 1848 ide v podstate už len o nostalgickú spomienku na žartovanie so ženami; fakt, že sa k nemu vracia aj v momente, keď čoraz nástojčivejšie myslí na smrť, však azda nepriamo poukazuje na autenticitu jeho predchádzajúcej anakreontiky.

Častou témou *Řeči* je obsah aktuálneho ročníka kalendára, problémy súvisiace s jeho vydávaním a doručovaním, a takisto výročia jeho existencie (1815, 1830, 1836, 1841, 1844). V rokoch 1805 a 1806 píše o cene štyri groše (neskôr v roku 1810 v rubrike *K milovníkům a čtenářům* sa hovorí o zdražení pre vysokú cenu tlače), čo zodpovedá údajom Želmíry Geškovej, že „zo začiatku sa predával viazaný po 12 a neviazaný po 10 grajciarov, neskôr jeho cena kolísala medzi 14 a 20 grajciarmi“⁴⁷ (groš mal hodnotu troch grajciarov). Niektoré verše pod mesiacmi presvedčajú, že kúpa kalendára sa oplatí (1805, 1806, neskôr napr. 1838), ba že ako zdroj múdrosti je hoden aj viac než dvanásť grošov, ktoré zaň podľa samotnej *Řeči* vyberali niektorí kníhkupci (1807).

Řeč nezriedka plní aj polemickú funkciu. Jednou z polemických tém bola nečestná prax konkurencie,⁴⁸ ako napr. plagiátorské postupy vydavateľov iných kalendárov (bystrického – 1811, 1812⁴⁹ alebo budínskeho – 1815, 1816). V kalendári na rok 1832 sa spomína údajné vykradnutie kalendára Jána Chrastinu liptovskomikuláškym vydavateľom Gašparom Fejérpatakym-Belopotockým, podobne

47 Gešková, c. d., s. 94.

48 Fakt plagizovania Palkovičových kalendárov si v kontexte ich popularity všeobecne všima aj Želmíra Gešková. Pozri Gešková, c. d., s. 94. Podrobnejšie tiež Vyvíjalová, Juraj Palkovič 1769 – 1850, c. d., s. 314 – 317.

49 V ročníkoch 1811 a 1812 nájdeme reakcie na to, že „bansko-bystrický tlačiar Ján Stefani využil príležitosť v čase narušenej komunikačnej služby v období napoleonských vojen a na rok 1810 a 1811, keď sa Palkovičov *Kalendár* mohol len s veľkým oneskorením dostať do oblasti stredného Slovenska, vydal pod Palkovičovým menom kalendár s jeho názvom i s časťou obsahu, predstierajúc čitateľom, ako by bol Palkovič s ním uzavrel dohodu, podľa ktorej sa budú každý rok striedať vo vydávaní kalendára.“ Cit. podľa Vyvíjalová, Juraj Palkovič 1769 – 1850, c. d., s. 316 – 317. *Řeči* na rok 1811 obsahuje súvisiacu bájkou o opici a oslovi, rozprávajúcu o tom, ako sa opica chcela stať rovnou človeku, ale odhalili ju a vyhnali. V *Řeči* na rok 1812 nájdeme aj takéto štvorveršie: „Loupí mne z vlastního jména mého směle, / píše si je na svém nestydatém čele! / Ujmětež se o mne, Slováci, k volám, / jináč bez pochyby lsti té neodolám.“

zmienky o kradnutí obsahu Palkovičovho kalendára sú aj v ročníku 1838.⁵⁰ Opou-
rou pri identifikácii plagiátorov je správa v *Týdenníku* z roku 1812 (uvádzajúca aj
znenie súvisiacej sentencie bystrickej vrchnosti)⁵¹ a tiež texty v samotnom kalen-
dári vrátane obsahu kalendárovej rubriky *K upřímným milovníkům a čtenářům*.⁵²

Řeč v Kalendári na rok 1847, v danom prípade premenovaná na *Napo-
menutí k Slovákům*, plní polemickú funkciu vo vzťahu k štúrovskej kodifikácii spi-
sovej slovenčiny a po slovensky zosmiešňuje, ako konštatuje Brtáň, jej typické
znaky:⁵³ „*Co to někteří jen u nás počínají / s pospolitou řečí, ač tu lepší znají? / Že
prý máme přijít hrubou liptovčinu / jakoby nám vlastní dobrou slovenčinu.*“ Kládie
si otázku, ako by to vyzeralo, keby bola „*liptovčina*“ povýšená za spisovnú reč do
škôl a chrámov, a svoju odpoveď začína slovami: „*Takto asi: ,Teraz křesťanja, vjac
kázat / o hriechoch a cnostách mám vás k tímto vázat, / bo len tak muožete do neba
sa dostat / ak zlou zochabíte, pri dobrom chtjác zostát.*“ Vo vzťahu k vlastnej ver-
šovanej parodickej kázne ironizuje: „*Věru z chlévů, z křčem řeč brát sluši, / jenž má
z kazatedlníc znít k vzdělaní duší!*“ Zároveň vyzdvihuje prednosti „*řeči biblické*“
pred „*všední mluvou*“. Kládie otázku, „*kam se poděl rozum učných tých sice*“ a vy-
zýva k vernosti „*naší řeči pěkné*“. Parodickú kázeň pripravil k vydaniu zhruba len
rok po tom, ako vyšli *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka...*,⁵⁴ obsahujúce
aj Palkovičov list Jánovi Kollárovi zo 7. marca 1846.⁵⁵ V tom istom roku Palkovič
vydal v *Tatranku* traktát *Obrana vzdělané slovenčiny*.⁵⁶ Jeho vydanie oznámil aj
v kalendári na rok 1848 a nadviazal naň v *Přídavku k Obraně vzdělané slovenčiny
(v srp. 1846)*.⁵⁷ V *Obrane* reaguje aj na fakt (ktorý neskôr pripomína aj Brtáň),⁵⁸ že
hoci sám kedysi napísal slovenskú komédiu, polemicky reagoval na vystúpenie
štúrovcov. Faktom je, že Palkovič mal otázku používania ľudovej reči vyriešenú
jej funkčným uplatnením: „*O vážných věcech, při vážných příležitostech, jistě nebude
jiná řeč potřebována, ani v spisích, ani v mluvení, nežli dosavadní vzdělaná, vyšší. Hle
(...) frašky a t. p. může kdo chce i v oné psáti, jakož i sám jednu: Dva buchy a tři šuchy
– můj první spisovatelský pokus – v pospolitě řeči (a to jedinké v této) jsem napsal.*“⁵⁹

Řeč v kalendári na rok 1832 je polemická aj v zmysle stručného zaujatia po-
stoja k pravopísnej reforme, ktorej v roku 1830 venoval aj samostatné jazykovedné

50 Podrobnejšie Vyvíjalová, Juraj Palkovič 1769 – 1850, c. d., s. 316 – 317.

51 Oznámení. 2. Zpráva o větším a zvláštějším (slovenském) práci a nákladem spisovatele tohoto Týdenníka, na r. 1813. vydaném kalendári. In: *Týdenník, aneb cisařské královské národní noviny*. Roku 1812. Iní poloroční běh. 10, s. 182 – 184.

52 V roku 1815 hovorí o plagizovaní kalendára, kradnutí obsahu a spôsobených škodách, vyzýva čitateľov k vernosti svojmu kalendáru a pripomína, že v roku 1812 dokázal nízke kvality podobných fušerských kalendárov. V roku 1816 informuje, že konkurentov kalendár bol zabavený pre plagiátorstvo a edičné chyby. Palkovič reaguje aj na obvinenie, že ukradol nápad vydávať kalendár; odvoláva sa tu na zámer nebohého Juraja Ribaya z roku 1798. Dodáva, že konkurent plagizuje aj z nemeckého budínskeho kalendára, jeho kalendár má menší rozsah a nie nižšiu cenu.

53 Brtáň, Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry, c. d., s. 154.

54 *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*. Nákladem Českého museum. Praha: V kommissi u Kronbergra i Řivnáče, 1846.

55 Tamže, s. 212. Palkovič tu okrem iného vyjadruje názor, že štúrovci síce vychvaľujú do neba Jána Hollého, ale „kdo ví kde zůstali za ním“.

56 Tamže, s. 49 – 85.

57 Tamže, s. 106 – 111.

58 Brtáň, Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry, c. d., s. 154.

59 *Tatranka...* Dil III. Svazek čtvrtý, c. d., s. 81 – 82.

376 dielo.⁶⁰ Nemožno však plne súhlasiť s Vlčkovým hodnotením, že „v opravdovou náruživosť Palkovičovi vzrostl toľko jeden zájem: vypulérovaná a vykřaltovaná mluva t. r. ‚zlatého‘ veku veleslavinského (...) Jan Nejedlý, poslední ‚ypsilonista‘ v Čechách, už dávno mrtev, když strážce ryzí staré češtiny na Dunaji až do r. 1850 trval při svých původních zásadách.“⁶¹ Palkovičovo tvrdošijné trvanie na zásadách staršieho českého pravopisu je známe, keby mal však Vlček úplne pravdu, Palkovič by nemohol v roku 1836 napísať o nebohom kanonikovi Jurajovi Palkovičovi tieto pozitívne slová: „*Neb byl přehorlivý Slovák a co více / svítil učeností jiným jako svíce. / Umění a zvláště slovenská řeč byla / jeho život, radost, v nich i práce milá.*“ Rovnako by nebol porovnával seba a nedávno zosnulého kanonika: „*Pro Slováky téměř samé, i jak jeden / k řeči své a k rodu svému láskou veden.*“ O zmierlivom postoji k bernolákovcom, na ktorých jazyk, pravda, Palkovič reagoval aj negatívne, svedčí i správa o smrti Antona Bernoláka, ktorú Palkovič vydal v *Týždenníku* v roku 1813.⁶² Ba ak máme veriť tvrdeniu J. M. Hurbana, Palkovič na sklonku života zaujal pred Hurbanom, Ľudovítom Štúrom a Jaroslavom Bórikom zmierlivý postoj aj k štúrovej kodifikácii, ktorej vraj požehnal.⁶³

Predovšetkým v neskorších ročníkoch nadobúdajú verše pod mesiacmi nezriedka osobný a spomienkový ráz. Vyjadrujú žiaľ nad smrťou blízkych spolupracovníkov, tematizujú Palkovičov vysoký vek (1833, 1844, 1848), zdravotné problémy s dnou (1844)⁶⁴ i tušenie blížiacej sa smrti (1848). V kalendári na rok 1848 sa 80-ročný Palkovič lúči s čitateľmi („*Ještě, Slováci, se jednou uzříť máme, / na takto rok nevím, či se uhlédáme, / nebo pána mého již tíž roků tlačí: / kto ví, zdaž ho v tomto smrt již nepřikvačí*“), rekapituluje svoj život a vydávanie kalendára, oddáva sa predstavám o švárnych dievčatách a zábave v jednotlivých kútoch Slovenska, dáva čitateľom posledné kalendárové „zbohom“: „*A tak jestli nemám víc vás uhlédati, / Slováci, tak nechť vám nebe ráčí dáti / všelijaké dobré, stále, každé léto, / To vám žádá pán můj smrtelnosti této!*“

Pre detailnejšie postihnutie žánru Palkovičových „rečí“ je dôležité charakterizovať ich z hľadiska **topiky, rétorických postupov a sémantických figur**. Predovšetkým v začiatkoch vydávania (1805, 1806, 1814) nachádzame tradičnú formulku skromnosti a formulku nedostatočnej intelektuálnej schopnosti:⁶⁵ rozprávač prosí čitateľov o zhovievavosť, keďže je mladý, prostý, neskúsený, z čoho plynie, že pri jeho danostiach ani nie je mysliteľné, aby napísal niečo múdre či vhodné (1805). Pre záver básní je charakteristické odvolanie sa na stručnosť či krátkosť času (napr. 1805, 1808, 1809, 1814, 1848), definuje sa vlastný výkon (ako „*krákoranie*“, 1806, pričom ide o odkaz na prílišnú dĺžku prechádzajúcej reči a naznačenie prechodu k záveru; resp. ako „*krátke štebotanie*“, 1817). V závere často nachádzame odkaz

60 PALKOWITSCH, Georg: *Bestreitung der Neuerungen in der böhmischen Orthographie, mit Berücksichtigung der jüngst von Hn. Prof. Joseph Jugmann herausgegebenen Beleuchtung dieser Streitfrage*. Preßburg: gedruckt bey Belnay's Erben, 1830.

61 Vlček, Osvicenské Slovensko evangelické, c. d., s. 646.

62 *Týždenník, aneb císařsko-královské národní noviny*. Roku 1813. Ilhý roční běh. № 5, s. 89 – 90.

63 Hurban, Slovensko a jeho život literárny, c. d., s. 98.

64 Tematizáciu choroby postrehol aj Brtáň, Literárne postavy Gemera, c. d., s. 49.

65 Všeobecnú charakteristiku týchto formuliek podáva CURTIUS, Ernst Robert: *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda, 1998, s. 439 – 445.

na nasledujúci ročník a pranie do aktuálneho roka. Pozoruhodné sú prípady hry s čitateľom, keď ho rozprávač uvádza do omylu, aby vec vzápätí vysvetlil. Napr. v *Řeči* na rok 1845 sa čitatelia dozvedajú, že kalendár sa narodil „v *Břetislavě*“, a následne dostávajú odpoveď na otázku, ktorú si kládla značná časť z nich: „*ako to, že nevyšiel v Prešporuku?*“ Podobne *Řeč* na rok 1836 vytvára v čitateľoch napätie informáciou, že umrel Juraj Palkovič, priateľ múz, a následne prináša vysvetlenie otázky, ako môže mŕtvy písať kalendáre (išlo o Palkovičovho menovca). Zo séman-tických figúr sú hojne zastúpené najmä amplifikácie (napr. oslovenia slovenských čitateľov podľa sociálnych vrstiev, regiónov, riek, hôr, mien, profesií, vrstiev) a kumu-lačné prostriedky. Pri pohľade na enormný rozsah používania amplifikačných prostriedkov sa natíska otázka, či ide o barokové rezíduum, o nástroj na zaplnenie publikačného priestoru, o úsilie explicitne osloviť čitateľov všetkých kategórií či o súhrn všetkých troch faktorov.

Vo vzťahu k *versologickým parametrom* *Řeči* je náležitá Brtáňova charakteristika, že verše pod mesiacmi sú organizované do štvorverší a sú písané v príslušnom šesťstopovom trocheji (12 AABB).⁶⁶ Toto tvrdenie pritom neplatí bez výnimky: napr. v *Řeči* na rok 1811 nachádzame jedno šesťveršie, v *Řeči* na rok 1836 až tri šesťveršia. Okrem trocheja bol v *Řeči* ojedinele použitý štvorstopový daktyl s jedným vybočením (1814)⁶⁷ alebo tiež štvorstopový jamb (1843).⁶⁸ V oboch prípadoch vložených metricky odlišných útvarov nachádzame mužský rým miesto zvyčajného ženského.

Verše pod mesiacmi sú spravidla nepodpísané. Vzhľadom na formálnu i vnútornú spätosť možno ich autorstvo pripísať Palkovičovi.⁶⁹ Výnimku tvorí *Řeč* na rok 1818, podpísaná „J. V-ský“. Ide tu zrejme o skratku mena Skaličana Josefa Vrchovského, ktorého básnická produkcia vychádzala v druhom desaťročí 19. storočia aj na stránkach *Týdenníka*.⁷⁰

Básne na počesť ročného obdobia predstavujú v porovnaní s veršami pod mesiacmi nepochybne poeticky zrelšiu časť kalendárovej poézie v Palkovičových kalendároch. Od začiatku vydávania až do roku 1834 (s niekoľkými výnimkami) sa v rámci pranostiky pravidelne objavuje báseň, venovaná spravidla jednému z ročných období (zvyšné obdobia sú spracované prozaicky). Prevláda pritom jar, nasleduje jeseň, o čosi menej je zastúpené leto a najmenej zima. Tieto básne majú spravidla ódicko-idylický charakter; predstavujú oslavnú báseň, ktorej poetika sa zakladá na idealizovanom a harmonickom uchopovaní prírody a človeka v danom ročnom období. Tieto poetické texty majú nezriedka i určité anakreontské rysy, zakladajúce sa aj na ľahkomyselnom pôžitkárstve a idylickej hravosti.⁷¹ Ako

66 Brtáň, Literárne postavy Gemera, c. d., s. 52 – 53.

67 Ide o vložený text hádanky: „Ačkoli od jiných život svůj dostávám, / sama však do smrti neplodná zůstávám. / A tak jsem samotná všelikého času, / lačním-li, na rolích zelených se pasu.“

68 Ide o vložený citát veršov Šimona Lomnického z Budče.

69 Porov. Brtáň, Literárne postavy Gemera, c. d., s. 46.

70 Na smrť mládenca S. B.. In: *Týdenník, aneb císařsko-královské národní noviny*. Roku 1812. Iní roční běh. s. 80 – 84; Bože, jenž sám od věčnosti. In: *Týdenník, aneb císařsko-královské národní noviny*. Roku 1814, IIIí roční běh. s. 105 – 108; Píseň ke svátku narození jeho císař. král. jasnosti Františka I. (1816). In: *Týdenník, aneb císařsko-královské národní noviny*. Roku 1816, Vtý roční běh. s. 124 – 128.

71 VOJTECH, Miloslav: *Od baroka k romantizmu: literárne smery a tendencie v slovenskej literatúre v rokoch 1780 – 1840*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2003, s. 136.

378 príklad možno uviesť strofu básne na jar 1805: „*Ještě nepřálo mi štěstí líbání, / tobě, milý, však se v ničem nebrání; / za jednu měj tři, jen z nich jedinka / má jest hubinka.*“ Časté sú motívy hájov, polí, lesov, (tatranských) kopcov, lúk a vinogradov, ktoré v nich fungujú ako *locus amoenus*. Dopĺňajú ich motívy poľnohospodárskych prác, zberu úrody, žencov, hojnosti, krutosti, krásy i príjemného počasia, milého a milej, lásky a vína. Niektoré z nich sú podpísané plným menom autora,⁷² iné len autorskou šifrou.⁷³

V básňach, pri ktorých predpokladáme Palkovičovo autorstvo, sa uplatňuje množstvo veršových presahov, figúr založených na opakovaní slov, zvolaní a iných funkčných básnických postupov, ktoré svedčia o rozvinutej básnickej technike autora. Pozoruhodné sú aj z verzologického hľadiska; kým verše pod mesiacmi sa čitateľom neúnavne prihovárajú v šesťstopovom trocheji, básne ročným obdobiam sú rytmicky omnoho pestrejšie. Napr. báseň na jeseň 1808 rozvíja motívy meniaceho sa počasia a hojnosti plodov na 6-stopovom jambickom podklade so združeným ženským rýmom: „*By tento přítel bydlitelů země, / jenž tisícerych věcí plodí plěmě, / by zmizel, sstoupě do bytnosti hrobu, / co medleby nás potkalo v tu dobu! // Ač počaloby jaro přespanilé, / ač nosiloby léto ušlechtilé, / plod předceby nám podzimkem dán nebyl, / rok urodnosti by se nevelebil.*“ Veľmi skoro (v roku 1810) sa v básňach ročnému obdobiu objavuje adonský verš.⁷⁴ V antickej rímskej lyrickej poézii sa adonský verš s metrickou schémou - 'uu- 'u vyskytoval najmä ako záverečný kolón posledného verša saphickej strofy; išlo o epodický verš a básne, ktoré sú v ňom písané (Boethia, Martiana Capelly), pôsobia do istej miery kuriózne.⁷⁵ Antonín Puchmajer, s ktorým Palkovič spolupracoval⁷⁶ a ktorý vysoko hodnotil Palkovičovú poéziu,⁷⁷ definuje adonský verš tak, že je „složen z daktyla a spondaea, schéma: *Děvčata, vino, / věř mi, ó Býno! / Bída tě zbaví, / oblahoslavi*“.⁷⁸ Silná stopa sa podľa neho rytmicky realizuje pod vplyvom prízvuku aj kvantity.⁷⁹

Adonský verš so ženským rýmom AABBC a epanostrofickým použitím ťažiskového slova *vítej* nachádzame vo vítaní jari na rok 1810: „*Z tatranské hole / shnaná laň v pole / horké a v louže, / nedychtí, touže / po živých vodách. // Již tu! Již libá / Země tě libá. / Vítej, ó jasně, / milostné, krásné / podletí, vítej!*“ Podobné verše obsahuje báseň venovaná letu 1811: „*V květnoucí době / oběti tobě / na dynních polích, / na bujných rolích / v Uhřích chci konat.*“ Rovnaký metrický pôdorys a rým má báseň na jeseň 1812, v ktorej sa anaforicke opakuje tvar *liry*: „*Zvelebeného /*

72 Napr. Gašpar Fejérpataky-Belopotocký v roku 1819, Hanka Růžičková v roku 1807.

73 Napr. J. B...ty v roku 1821, H-ský v roku 1823, J. H-ský v roku 1830, P. J-č v roku 1814, P. J-vič v rokoch 1816, 1817, 1818, 1822 a 1824, P. J-vič, R. M. v roku 1822, Fr. V. v roku 1826.

74 Adonis bol v antickej mytológii najkrajší muž, po jeho smrti si Afrodita vymohla od Dia, aby mohol vždy na jar vyjsť z ríše mŕtvych a žiť s ňou. V antickej Grécku sa na jeho slávnostiach oplakávala jeho smrť a oslavovalo zmŕtvychvstanie ako fáza cyklického striedania umierania a oživania. Určite nie je náhoda, že si autor vybral práve adonský verš ako metrický pôdorys pre značnú časť básní ročnému obdobiu.

75 KUŤÁKOVÁ, Eva: *Laudabile Carmen. Část I. Římská metrika*. Praha: Karolinum, 2013, s. 101. Tam uvedené príklady: Boeth. Cons. 1, 7, 1-4: Nubibus atris /// condita nulum /// fundere possunt /// sidera lumen Mart. Cap. II. 125, 1-4: Virgo perite /// praevia sortis /// quae potuisti /// scandere caelum.

76 MRÁZ, Peter: *Poetika příležitostnej poézie Bohuslava Tablica a Jána Hollého*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010, s. 31.

77 Jeho „musa všem předece milovníkům básniřství českého se zalíbí“. VLČEK, Jaroslav (ed.): *Almanachy Antonína Jaroslava Puchmajera IV*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1921, s. 27.

78 Tamže, s. 29.

79 Tamže, s. 12 - 13.

venuzinského / básniče líry, / pindarské líry, / podzimku hodný! // Vidíš mé chvály, / bohatý králi, / po tobě touží / Zem, když ji slouží / trpkosti nouze.“ Rovnakým spôsobom sú komponované aj ďalšie básne – na leto 1825: „Kouzelnou mocí / tvoříš den z noci, / pravici jasnou / činíš zem šťastnou / kvetouci tebou“, na zimu 1831: „Muzika zvučí. / Radost, ples hučí, / svadby, choť v zimě – / karnval i v Římě – / bývají stále“, na jeseň 1834: Tokaj, tvá sláva, / ta všech vín hlava: / tekuté zlato / sladké a nad to / plamenné moci.“ V básni na leto 1815 nachádzame inováciu: ide o obdobu adonského verša s rýmom AABBC, rýmované verše sú však zlúčené do jedného a je k nim pridaný ešte jeden samostatný nerýmovaný verš. Namiesto rýmu na konci verša dostávame vnútorný rým a miesto hranice veršov dierézu:⁸⁰ „Spanilé léto zase k nám v této / důle jdeš z nebe, vítáme tebe / s radostí mnohou! (...) Plodnost tvou cítí bylina kvítí / v zahradě, v lese, ovoce nese / keř, strom i sýmě. // Obilné v poli, na zlaté roli / klasy se chvějí, ženci pak pějí / tobě tu ke cti. // Sedím v tvém lůně; z tebe pak vůně / k srdci mi letí: i má ti zněti / ke cti má líra.“

V básni na jar 1814 sa inovatívne kombinujú adonské štvorveršia s trojstopovými trochejskými dvojveršiami a jedným adonským veršom, čoho výsledkom vzniká päť sedemverší s rýmom ABABCCB, napr.: „V hájích stromové / širé lučiny, / tímžto ledové / sprchly šediný, / zeleným jsou zase / rouchem v jarním čase / skvostně odíny. // Milá! K šedinám / jen se hodící / nechej péče nám / mysl toužící! / Zaskvěž se teď v tváři / veselosti září, / krásu vnaďící! // A jak v jaře se / všecko raduje / a jak všudy vše / lásku zjevuje; / tak ó kéž i v tvých se / dějích jiskřivých se / milost spatřuje.“ Ide o nejambický variant kráľovskej strofy (*rhyme royal*), známej z európskych literatúr, predovšetkým z anglickej (Geoffrey Chaucer, Edmund Spenser, William Shakespeare, John Milton). Báseň je podpísaná šifrou „P. J-č“. Obdobnou šifrou „P. J-vič“ sú podpísané aj štvorveršia ročnému obdobiu na rok 1816 (s anaforickým zvolaním *Podzimek jde!* na začiatku každej strofy) a na rok 1817, písané štvorstopovým trochejským veršom so striedavým žensko-mužským rýmom, a tiež šesťveršia na jar 1818, písané trojstopovým trochejom s rýmom AABCCB, v druhom a šiestom verši mužským, inde ženským. Šifru nájdeme aj v básňach ročnému obdobiu na roky 1822 a 1824. Pozoruhodné je, že pod *Kratochvilnou rozprávkou* na rok 1826 nájdeme šifru „Pavel J-vič“, pričom tento útvar je, slovami Ruda Brtáňa, „v jednakom tóne a v jednakom verši (šesťstopý trochej 12 AAB)“⁸¹ ako drvivá väčšina básní v tejto rubrike (stopový trochejský verš, ženský združený rým), navyše s tematikou a zápletkou⁸² typickou pre tieto texty. Neznamená to, pravda, že by mal súlad parametrov textu s povahou rubriky nutne viesť k totožnej atribúcii; spomeňme si na *Řeč* na rok 1818, podpísanú šifrou „J. V-ský“, ktorú sme priradili Josefovi Vrchovskému. Vrchovského šifru však možno priradiť autorovi, ktorý publikoval v Palkovičových periodikách, pričom ňou/jej variáciami bola podpísaná len jedna *Řeč*. Šifru „Pavel J-vič“ vo viacerých variáciách nájdeme pod niekoľkými textami z relatívne dlhého obdobia 1814 – 1826, a preto stojí za úvahu, či sa za ňou neskrýva sám Palkovič. Z druhej strany však treba uviesť, že Palkovič v *Řeči* na rok 1833 žiali nad smrťou spolupracovníkov, ktorí pracovali na

80 V pôvodnej grafike sa však zachovávajú veľké písmená po dieréze, akoby šlo o začiatok verša.

81 Brtáň, *Literárne postavy Gemera*, c. d., s. 46.

82 Seminaristi oklamú Cigána, ktorý ich chce okradnúť; navlečú ho to sutany, pozvú do krčmy, nechajú ho navečerať, vyspať sa a nechajú ho tam bez zapltenia, aby dostal príučku.

380 prospech spoločnej veci. V roku 1834 je báseň ročnému obdobiu zaradená do kalendárovej pranostiky posledný raz. Nemožno vylúčiť, že tesne pred rokom 1833 umrel kľúčový autor tejto rubriky (čo by vylučovalo Palkovičovo autorstvo), ale aj to, že Palkovič bol smrťou prispievateľa zatažený novými povinnosťami a nemohol sa rubrike naplno venovať.

Vo svetle vyššie zmieňovanej hypotézy azda nie je úplne adekvátny Brtáňov názor, že už v roku 1818 bol „básnik Palkovič (takmer 50-ročný) na konci svojej poetickej tvorivej dráhy“ a že „ostatok, čo napísal, bola iba nevyhnutná zotrvačnosť – ostal iba teoretikom prozódie a gramatiky“.⁸³ Básne ročným obdobiam sa vyznačujú vyzretou básnickou technikou, pôsobivým idylickým duchom, nasýtenosťou antickými obrazmi, pričom už len metrický pôdorys značnej časti z nich odkazuje ku kolobehu života a smrti v prírode ako súčasť antických predstáv o svete. Nazdávame sa, že v ich kontexte možno rozšíriť Brtáňove náhľady o Palkovičovom skoršom pokuse stvoriť na Slovensku básnickú literatúru vyšších klasicistických umeleckých ambícií.⁸⁴ Básne ročným obdobiam prinášajú nielen antické žánrové formy a strofické útvary typické pre klasicizmus,⁸⁵ ale aj ďalšie prvky klasicistickej poetiky.⁸⁶

Kratochvilná rozprávka či Rozprávka (ďalej Rozprávka) predstavuje krátky veršovaný humorný príbeh, ktorý sa spravidla zakladá na stereotypoch a nezriedka obsahuje aj morálne poučenie. Ako konštatuje Brtáň,⁸⁷ z veľkej časti ide o príbehy o Cigánoch (1805, 1806, 1807, 1809, 1811, 1814, 1816, 1817, 1825, 1826, 1830); s pribúdajúcimi ročníkmi sa však zvyšuje miera tematickej variability. Cigán je spravidla šibal, ktorý v príbehu niekoho prekabáti, niekedy však prekabátia iní jeho alebo doplatí na konflikt medzi vlastnými (1809). Príbehy sú často ďaleko za hranicou súčasnej politickej korektnosti (najmä Rozprávka na rok 1807). V Rozprávke na rok 1814 si všíma aj marginalizáciu tejto časti obyvateľstva. V niektorých textoch sa objavuje motív Žida, ktorý vystupuje ako pán (1823), olúpený (1816) i zlodej (1817); zakaždým ho však na konci čaká bitka. Hlavnou postavou Rozprávky na rok 1832 je „sprostý Polák“, Rozprávka na rok 1837 sa zase týka poučenia zlej ženy. V textoch zvyčajne jedna postava (či skupina postáv) figuruje ako múdra a iná ako tá, ktorá doplatí na svoju hlúposť. Z ďalších postáv na víťaznej strane vystupujú napr. sriedma žena (1818), bohémsky poet (1819), dobrý otec (1822), šibalský zlodej (1821), zlodej Paskuda (1829), šibalskí nádenníci (1836), dobrý a trpezlivý manžel (1839), odvážna a múdra žena (1840), rozumný mládenec (1841), Amarimenes (1845), spravodlivý sudca (1846), uštipačný či ostroumný sedliak (1842, 1844, 1847, 1848). Na opačnej strane je napr. farár (1805, 1806), hlúpi gazdovia (1811), pijan (1818), neochotný sluha (1819), hlúpy pán domu (1821), chválenkár (1833), lakomec (1834), hlúpy vinohradník (1836), zlá, zlostná či rozmarná žena (1837, 1839), lupič (1840), krčmár (1843), namyslený mešťan (1831, 1842) a pán (1841).

83 Brtáň, Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry, c. d., s. 157 – 158.

84 Tamže, s. 134.

85 Vojtech, c. d., s. 136.

86 ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2007, s. 14.

87 Brtáň, Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry, c. d., s. 152.

Rozprávky sú spravidla písané šesťstopovým trochejským veršom so ženským združeným rýmom. Treba ale spresniť Brtáňov záver, že „všetky sú v jednom tóne a v jednom verši (šesťstopý trochej 12 AABB)“.⁸⁸ V jednotlivých ročníkoch totiž nachádzame rozmanité verzologické špecifiká. Napr. v Rozprávke na rok 1814 je úvodné dvojveršie štvorstopový daktyl s mužským rýmom a až potom nasleduje šesťstopový trochejský verš so ženským združeným rýmom. V Rozprávke na rok 1818 nachádzame štvor-, päť-, šesť-, sedem- a osemstopový trochejský verš (sedem- a osemstopový je pritom formálne rozdelený do dvoch riadkov), žensko-mužský združený rým a viaceré (nevelmi ústrojné) vybočenia z metrickej schémy. Rozprávka na rok 1822 má vôbec nepravidelný počas slabík, žensko-mužský rým AABCCBBDEE. S pribúdajúcimi ročníkmi je badateľná tendencia k uvoľňovaniu rytmu Rozprávok a k ich skracovaniu, čo azda súvisí s ústupom tvorivého záujmu o tento žáner z hľadiska Palkovičových básnických a redakčných priorít.

Záver

Palkovičova kalendárová poézia je súčasťou jeho tvorivého výkonu, s dosahom na osvetové i vkusové formovanie širokej skupiny dobových čitateľov. Trochejské štvorveršia pod mesiacmi, ktoré spravidla nesú názov *Řeč kalendáře k čtenářům*, zachytávajú Palkovičovo tvorivé smerovanie v rokoch 1805 – 1848, pričom tematizujú širokú paletu vydavateľských, spoločenských, ekonomických, literárnych, jazykových a iných otázok. Je v nich badateľný posun od plnenia rečníckych funkcií *docere, delectare et movere* k vyrovnávaniu sa s dianím vo vlastnom živote autora. Básne ročným obdobiam sú svojím idylickým duchom, antickými obrazmi i sémanticky zaťaženou voľbou metrickeho pôdorysu späté s poetikou klasicizmu. Z verzologického hľadiska nezriedka predstavujú istý experiment, sporná však zostáva otázka atribúcie značnej časti z nich. Posledná báseň v pranostike pritom vyšla približne rok po smrti niektorého z Palkovičových prispievateľov. Kratochvíľna rozprávka azda v najväčšej miere vychádzala v ústrety vkusu širokých vrstiev obyvateľstva, tendencia k uvoľňovaniu rytmu a skracovaniu však zrejme vypovedá o postupnej strate významu tejto rubriky z hľadiska Palkovičových priorít.

Rudo Brtáň – napriek svojmu kritickému postojovi voči umeleckým kvalítam Palkovičovej básnickej tvorby po roku 1818 – sa ako jeden z mála bádateľov venoval aj Palkovičovej „zotrvačnej a utilitárnej“ kalendárovej básnickej tvorbe. Jej podrobnejší výskum prináša, prirodzene, nové poznatky, ktoré sa nemusia zhodovať so všetkými Brtáňovými závermi. Brtáň sa vo výskume riadil vlastnými bádateľskými prioritami, preto mu nemožno vychádzať, že so všetkými textami nepracoval rovnako systematicky. O jeho zistenia sa možno, i keď kriticky, stále v mnohom opierať.

Štúdia je výstupom z grantového projektu VEGA 2/0117/17 *Priležitostná básnická tvorba Juraja Palkoviča, Bohuslava Tablica a Pavla Josefa Šafárika*. Zodpovedná riešiteľka Mgr. Lenka Rišková, PhD. Doba riešenia: 2017 – 2020.

- Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*. Nákladem Českého museum. W Praze : W kommissi u Kronberga i Řiwnáče, 1846.
- HURBAN, Miloslav Jozef: Slovensko a jeho život literárni. (Pokračovaňa) In: *Slovenskije pohľadi na vedi, umeňja a literatúru*. Ďjel I. Svazok 3. v Skalici : v tlačjarni Fraňa Xaveria Škarnicla a sinou, 1851, s. 91 – 102.
- Martini Georgii Kovachich Senquiciensis manuscriptorum volumen LX complectens memoriam posthumam spectabilis et ornatissimae mulieris Joanna Bapt. Kovachich natae Hajóssy vatum coevorum, potissimum Hungarorum polyglottis poematibus celebratam, quorum autographa cum nonnullis epistolis hoc tomo collecta habentur, seriem autem sequentes paginae exhibent. Országos Széchényi Könyvtár, Kt. Fol. Lat. 112.
- PALKOWIČ, Giřj: Oda ke dni 19ho března, 1805... In: *Onomasticon serenissimi hereditarii principis regii archiducis Austriae et regni Hungariae Palatini Iosephi Pesthini anno MDCCCXV niter concentus musicos linguis Latina et nationum Hungariam incolentium celebratum*. Budae : typis Regiae Universitatis Pesthanae, 1805, s. 19 – 29.
- PALKOWIČ, Giřj (ed.): *Tatranka*. Spis pokračujcý rozličného obsahu zvláště pro Slováky, Čechy a Moravany. Djl III. Swazek Čřtvtřý. W Presspurku : Pjsmem Belnayho Dědiců, 1846.
- PALKOWIČ, Giřj (ed.): *Týdennjk, aneb, Cřsařské Kráľowské Národnej Nowiny/Týdennjk, aneb cřsařsko-kráľowské Národnej Nowiny/Týdennjk, aneb Presspurské Slowenské Nowiny: z obzvláštneho Cřs. kráľ. dowolenj pracj a nákladem Giřjho Palkowiče w Presspurku wydanj. 1812 – 1818*.
- PALKOWIČ, Giřj (ed.): *Wětssj a zwláštngěssj Nowj y Starj Kalendář na rok Páně (...): genž gest rok (...) dnů magjcy podľe vysokosti vhlu nebeského o 48. stupnjch na Vherskau a z částky na sausednj kraginy, s skutečným ponaprawenj m a rozmnoženým poznamenánj garmarků Vhěrských y některých Sedmihradských a Morawských co neylpe spořádanj, a rozličné pékné wěcy k oswjcenj a obweselenj myslj w sobě zdrzujcy*. W Presspurku : Pjsmem Ssimona Petra Webera, 1805 – 1812/Pjsmem Belnayho dědiců, 1813 – 1815, 1817 – 1825, 1831 – 1847)/Pjsmem Karla Kasspara Snjžka, 1816/Pjsmem Karla K. Snjžka, 1826 – 30/Pjsmem S. Ludwjka Wébera, 1848.
- ŠAFAŘÍK, Pawel Josef: *Slowanský národopis s mappau*. W Praze : nákladem vydavatele, tisk a papír synůw Bohumila Háze, 1842.
- ŠAFAŘÍK, Pawel Josef: *Slowanské starožimosti. Oddjl děgepisy*. W Praze : Tiskem Jana Spurného, 1837.
- VLČEK, Jaroslav (ed.): *Almanachy Antonína Jaroslava Puchmajera IV*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1921.

Literatúra

- AMIN, Ash – THRIFT, Nigel: Cultural-economy and cities. In: *Progress in Human Geography*, roč. 31, 2007, s. 143 – 161.
- BRTÁŇ, Rudo: *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1970.
- BRTÁŇ, Rudo: Juraj Palkovič (1769 – 1850). In: BOLFÍK, Július (zost.): *Literárne postavy Gemera 2*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1971, s. 9 – 66.
- CURTIVS, Ernst Robert: *Evropská literatúra a latinský střeďovek*. Praha : Triáda, 1998.
- ELLENDT, Friedrich (ed.): *M. Tulli Ciceronis Brutus, sive De claris oratoribus liber*. Regimintii Pruss. : sumptus fecerunt fratres Borntraeger, 1844.

- GEŠKOVÁ, Želmíra: Kalendáre v produkcii starších bratislavských tlačiarň. In: *Kniha 93 – 94. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 89 – 100.
- KUŤÁKOVÁ, Eva: *Laudabile Carmen: Část I. Římská metrika*. Praha : Karolinum, 2013.
- MRÁZ, Peter: *Poetika príležitostnej poézie Bohuslava Tablica a Jána Hollého*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2010.
- RIŠKOVÁ, Lenka: Básnik a jeho Múza. In: PALKOVIČ, Juraj: *Muza ze slovenských hor*. Edične pripravila Lenka Rišková. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2016, s. 247 – 292.
- RIŠKOVÁ, Lenka: Neprehliadnuteľná, no prehliadaná „truchlivosť Dobromyslova“. In: *Slovenská literatúra*, roč. 63, 2016, č. 1, s. 45 – 63.
- ROSENBAUM, Karol: Herder a slovenské národné obrozenie. In: ROSENBAUM, Karol: *Literárne reflexy*. Bratislava : Tatran, 1986, s. 74 – 103.
- ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2007.
- VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury II*. Praha : Československý spisovatel, 1951.
- VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953.
- VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Turčiansky Sv. Martin : Knihtlačiarsky účastinársky spolok, 1889.
- VLČEK, Jaroslav: Osvícenské Slovensko evanjelické. In: *Literatura česká devatenáctého století: od Josefa Dobrovského k Jungmannově škole básnické. Díl první*. Praha : Jan Laichter na Král. Vinohradech, 1902, s. 633 – 647.
- VOJTECH, Miloslav: *Od baroka k romantizmu: literárne smery a tendencie v slovenskej literatúre v rokoch 1780 – 1840*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2003.
- VYVÍJALOVÁ, Mária: *Juraj Palkovič 1769 – 1850*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968.
- VYVÍJALOVÁ, Mária: Vzájomné listy Juraja Palkoviča a Ferenc Széchényiho. In: *Juraj Palkovič. Materiály z celoslovenskej vedeckej konferencie o jeho živote a diele dňa 28. II. 1969 v Rimavskej Sobote pri príležitosti 200. výročia narodenia*. Bratislava : Obzor, 1971, s. 89 – 110.